
IDEOLOGIJA –
NACIONALNA
I DRŽAVOTVORNA

Da bismo odgovorili na pitanje je li hrvatska nacija (nacionalizam) „zamišljena“ (Anderson), a on/a je povijesnim procesom „zamišljanja“ i ostvarena, ili što je još gora varijanta, „izmišljena“ (Gellner), potrebno je upozoriti na najvažnije povijesne, političke i društvene elemente koji su tvorili njegov „sadržaj“, posebno u razdoblju koje je u središtu našega razmatranja, a što će nam potvrditi da se i hrvatska nacija može iskazati kao „povijesna“ nacija. Ovo je polje, dakle, područje postupna konstituiranja „čišćega“ hrvatskoga nacionalnoga bića u njegovu nacionalnom (nacionalističkom) i u njegovomu državotvornom smislu, pa je ono u tom smislu najbliže idejnim (ideološkim) profilacijama, bilo u varijanti hrvatsko-nacionalno državotvornoj, bilo u varijantama različitoga modela konfederalizma, a donekle je ujedno i najbliže „egzaktosti“, državno-pravnoj i nacionalno-etničkoj. Integracijske su se silnice mijenjale i sazrijevale u skladu s pojedinim političkim kontekstima, pa se i mogu razumijeti samo *iz* tih konteksta, a naknadno, obično ideološko, tumačenje više govori o tumaču nego o činjenicama, uz napomenu o tolerantnoj subjektivnosti. Upravo je na takvoj ideji tumačenja stalno inzistirao Rački.

Kako smo već u uvodnom poglavlju teorijski definirali pojam nacije (nacionalizma), ovdje nam preostaje pokazati „primjenu“ toga „sadržaja“ na konkretnom, hrvatskom primjeru njegove povijesne evolucije i konstitucije, kao sastavnog, i jednog od važnijih (uz jezik i kulturu) faktora tvorbe hrvatskog identiteta uopće. Pritom valja imati na umu da smo već upozorili kako se pod „hrvatskim prostorom“ razumijeva prostor na kojemu je živio i živi hrvatski narod, koji hrvatsku naciju weberovski *osjeća* kao vlastit identitet, što znači da je to ujedno i politološka i sociološka kategorija, pa se takorekuć za prvu razinu problematiziranja može element „geografije“ (prostornosti) staviti u zgradu, jer je bilo primarnije osvijestiti fenomene nacije

i državotvornosti. Vrhu toga, fenomen „geografije“ varirao je od radikalizma nacionalne ideologije, i u biti nije u strogom smislu riječi ovisio o *ideji* nacije i državotvornosti kao takve, o čemu nam povijesna praksa daje primjer. I hrvatska je nacija nastala kao i u europskim predmodernim društvima u kojima su supralokalne zajednice bile etničke zajednice i staleške „nacije“. Tako je staleška nacija (*natio croatica*) bila hrvatsko plemstvo, a institucionalizirana je bila u feudalnoj državi, te je u političkom smislu hrvatska staleška „nacija“ bila identična s hrvatskim kraljevstvom, dok je novovjeka etnička zajednica u stvari „kulturna nacija“, jer nije institucionalizirana (kad još nije politička), i jer obuhvaća sve društvene slojeve. Dakako, „političkom“ modernizacijom i „kulturnom“ standardizacijom postupno *nastaje* „cjelina“ društvenoga, političkoga i kulturnoga polja, čega je, opet, Hrvatska primjer.

Već je istaknuto da temelj modernizacije čini znanstvena revolucija od 17. stoljeća nadalje. Njena je tehnologija postala paradigmatička i odrazila se ne samo u tehnici nego i u duhovnom, jednako u svjetonazoru, kao i u društvenoj dinamici. Subjekt, pojedinac, sloboda – generirali su „građanina“ kao jednakopravna individuuma, a standardizirana „kultura“ učinila ga je jednako participatorom koliko i kreatorom, jednako „vlasnikom“ koliko i „konzumentom“. Prema „unutra“ to je značilo modalitet sustava moći, a prema „van“ kontroliranu intersubjektivnost, određenje drugoga i određenje spram drugoga. Ti su modernizacijski procesi u srednjoistočnoj Europi kasnili u odnosu na zapadnu, a u Hrvatskoj u odnosu na Austriju, uz ostalo i zbog manje raslojenosti društva, pri čemu je plemstvo (honoratska skupina – Stančić) u značajnijoj mjeri usporilo gospodarsku propulziju i socijalnu prestrukturiranost. Ako se na državno-političkoj razini vodio spor, on nije bio specificiran nacionalnim segmentom nego staleškim konstitucionalizmom, koje je – prestrašeno Francuskom revolucijom (čija smo glavna načela naveli kao: subjekt, pojedinac, sloboda, jednakost) koja je afirmirala ideju građanina-pojedinca-nakon 1792. znatno smanjilo određene „jakobinističke“ elemente, koji su se pojavljivali sporadično (primjerice opat Ignjat Martinović u Ugarskoj i Hrvatskoj).

Dapače, ni ponovno revolucionarnom 1848., unatoč kompromisu plemstva i liberalnog građanstva, situacija se radikalno ne mijenja. U tom je kontekstu nacija poimana kao „kolektivitet nadređen pojedincu“ i koji je mogao donekle homogenizirati različite društvene slojeve, ali koji je ostavljao „po strani pitanje slobode i ravnopravnosti pojedinca-građanina“ (Stančić, 2002: 29). Zato je u hrvatskom

primjeru donekle normalna konzekvencija takve strategije „prebacivanje“ identiteta na jezičnu i kulturnu komponentu, dakle kulturnu standardizaciju, o čemu svjedoči gotovo svo ilirsko i romantičko hrvatsko pjesništvo. Njegov bismo model mogli slikovito prikazati kao koncentrične krugove na čijem je vanjskom obodu bila nacija, kao obuhvaćajući i određujući element, potom dom i obitelj, a tek na trećoj rezini pojedinac, koji je u službi prethodnih elemenata, pa je on u dvostrukom smislu uvjetovan i (p)određen. Dapače, kao što ćemo vidjeti u segmentu književnosti, moramo ovom modelu dodati i figuru Boga, kao nadmoćna oca, figuru majke, kao matere-nacije, i figuru sina kao službenika. Taj arhetipski trokut umnogome će određivati kako „sadržaj“ tako i „dinamiku“ hrvatskog subjekta (političkog i kulturnog).

Nije stoga nimalo paradoksalno što je do početka uvođenja vernakulara, zapravo romantičkoga poticaja (Humboldt, Herder), latinski „čuvao“ početke kulturne standardizacije od nasrtaja njemačkog jezika (kao upravna jezika); on je bio sredstvo otpora. Doduše, Drašković je *Disertacijom* ponudio političku, ekonomsku i kulturnu (jezičnu) modernizaciju, ali je kontekst omogućio treći segment, drugi manje, a prvi ponajmanje, čega su bili svjesni i neki ilirci. Upravo je ilirska grupacija, svojim sastavom, pokazala da je proces integracije i „nacionalizma“ počeo sazrijevati kad su određeni slojevi građanstva postali ona društvena osnovica koja je ujedinila društveno i kulturno polje, pa u tom smislu „realizacije nacije“ dijelom je proces i „odozdo“, iako je stvar drugačija u banskoj Hrvatskoj a drugačija u Dalmaciji, kojoj je, zbog specifične političke situacije, trebalo vremena da se probudi „ljudski supstrat“ (etnički, građanski), zapravo da se osvijesti identitetni Subjekt. Dapače, u Dalmaciji u vrijeme jakobinskih pojava, što znači krajem 18. stoljeća, još ima eliminiranja aktera odrublivanjem glave i nabijanjem na kolac, što je paradoksalno, jer je Dalmacija u to vrijeme bila kultivirana Mletačkom Republikom, te je u gradovima postojao već građanski supstrat. To je paradoksalno i civilizacijsko-kulturološki i pravno-legislativno i antropološki jer se radilo u „susjedu“. Ta morlačka egzekucija, koja je eto bila usred grada, govori, uz element divljaštva, o strasti za ne-promjenom stanja, pa nam je otud i jasnija težnja za autonomnom dalmatinskom „nacijom“.

Dakle, godinom 1790., nakon smrti Josipa II., i obnovom političkog života, prema novijoj historiografiji (Stančić, 2002., Jelčić, 1978.) govori se o početnoj etapi hrvatskoga narodnog preporoda. Hrvatski je prostor činilo devet upravnih jedinica razdijeljenih u četiri države,

što je popudbina koju je naslijedilo hrvatsko 19. stoljeće. Pozitivna je integracijska činjenica što je taj prostor bio uglavnom napučen katoličkim stanovništvom, pa je element vjere imao „nutarnju“ određenu kohezijsku snagu, a bio je snažniji na etnički i vjerski miješanim područjima, iako je Katolička crkva načelno linijom univerzalizma zanemarivala izričitosti. Protonacionalnu zajednicu činila je etnička zajednica seljački i pučko (za razliku od „narodne“, „nacionalne“) određena, koja na paradoksalan način zbog „samorazumljivosti“ nije bila još institucionalno-politički operacionalizirana, iako je postojanje hrvatskog imena u puku osvjedočeno u bosanskih franjevaca. Drugi dio „nacionalnog korpusa“ činio je gornji sloj feudalnog društva u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji, u smislu, kao što je već rečeno, *natio croatica*, dakle u smislu staleške države, a čija nacionalna ideologija nije bila određena etnički, nego staleškim (posjedovnim) „povijesnim pravom“ (kraljevstvom – Regna Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae). Tako je titular feudalnoga posjeda preko naslova Regni Croatiae, kao kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, tvoreći „političku naciju“ ujedno sebi priskrbio nacionalnu pripadnost „Hrvata“. Jednostavno nije participirao u talijanskom, njemačkom itd. kraljevstvu, pa nije mogao biti Nijemac, Talijan itd. nego „Hrvat“. „Normativizaciju“ toga nudi Kuševićev *De municipalibus juribus...* (1830.). Valja doduše reći da je to „vanjsko društvo“ (Stančić), iako latinski koristi kao svoj staleški obrambeni mehanizam, ali i obranu „municipalnih prava“ (čime državotvornih i „nacionalnih“), posjedovalo svoj kulturni identitet oblikovan ranijim stoljećima (usp. Vitezović, *Croatia rediviva*, 1700.). Iz sličnih razloga – očuvanja postojećega društvenog i kulturnog stanja – može se tumačiti i „partikularizam“ u Dalmaciji, te je Slavo-Dalmat trebao figurirati kao zasebno „nacionalni“ entitet (dalmatinski protonacionalizam), i za to ne valja optuživati samo Tommasea ili Bajamontija. Najsličniji tome su i turopoljski „šljivari“, ili riječko „fijumanstvo“, pače i „slavonska individualnost“.

Možemo se, dakle, zajedno s historiografskom sistematikom (Gross, 1985; Haselsteiner, 1999; Horvat, 2003; Stančić, 2002: 107-149) upitati o „sadržaju“ hrvatske nacije u 19. stoljeću. Ona je „konstruirana“ u skladu s modernizacijskim procesom „perifernih“ (Wallerstein) područja. U Hrvatskoj je to bilo dvostruko pojačano, i s obzirom na periferiju i s obzirom na tehničku modernizaciju. Tijekom procesa u 19. stoljeću uočiv je postupan „prijelaz“ identiteta iz imućnijega i obrazovanijega sloja (Kukuljević govori o „mojemu narodu“ upravo u tom smislu u jednom pismu Jelačiću iz 1849.) na građanski sloj u nastanku, sa svojim

(novim) tipom društvene i kulturne samosvijesti (ideologija Stranke prava), s jedne strane, te s druge strane, pak, pučka, seoska (etnička) zajednica (ideologija braće Radić), sa svojim tradicionalnim (izvornim) tipom kulture i jezika. Integracijski procesi su, dakle, učinili to da se stroga diferencijacija počela smanjivati i na taj način stvarati voluminoznija supstancija hrvatske nacije. Na kraju stoljeća Kukuljevićev „moj narod“ bijaše policentričan proizvod bogatstva stratuma, društvenoga (građanstvo – više, srednje i niže, seljaci, inteligencija – građanska, svećenička) i pokrajinskoga (sjeverna Hrvatska, Vojna krajina, Istra, Dalmacija, Dubrovnik). Načelno je ta, nazovimo je ilirska skupina, točnije ideologija, naciju poimala kao kolektivni entitet nadređen pojedincu, utemeljenu prije svega u jeziku, čemu je išla na ruku i borba za državnu samostalnost. S obzirom na taj cilj ideja isticanja građanina-pojedinca bila je gotovo opasna i remetička, jer je mogla podrivati ideju cjeline i *njene* slobode i jednakosti. O slobodi i pravu pojedinca bilo je gotovo blasfemično raspravljati (iako je i toga bilo, primjerice Utješenović Ostrožinski u programu preuređenja Habsburške Monarhije) prije negoli se osvoji sloboda i ravnopravnost nacije i države. Jamačno, kako se nije mogla oblikovati politički, ostalo joj je da se oblikuje kulturno, posebno jezikom, pa se zato i govori o „kulturnoj/jezičnoj naciji“, koju je podupirala „pravno-municipalna država“ („politička“).

Uostalom, već je 1842. Vukotinović jasno izrazio svijest o toj „dvojnosti“ u članku *Ilirizam i kroatizam*, pri čemu je u segmentu „kulturne“ standardizacije još uvijek gajio utopijsku (maksimalističnu) gestu, a u segmentu političkom realniju „kroatističku“ dimenziju, iako jednako utopijsku glede političkoga konteksta. Potencijalno je najrealnija bila „austroslavistička“ ideja federalizma, koja je u vrijeme Strossmayera i Račkoga evoluirala u („političko“) „jugoslavjanstvo“ – još jednu utopiju, kako se kasnije pokazalo. Dakako, i unutar toga „određujućeg polja“ bilo je različitih koncepcija, od otrježnjenja narodnjaka i „pokrajinskoga“ Pavlinovića, koji je na najbolji način pokazao tu bolnu aporiju paradoksa „biti Hrvat“, uz pretjerano uvažavanje onih elemenata koji toga nisu dostojni jer rade na zatoru identiteta, do pravaške „sveobuhvatne“ ideje na temelju vlastite interpretacije hrvatskog državnog prava. Pa ipak, pri kraju 19. stoljeća hrvatsku naciju su činili navedeni društveni slojevi (uz novonadošlo radništvo i „nacionalizaciju masa“: integriranje sela u hrvatsku naciju) ujedinjeni na tragu preporodnog programa. Pri tomu se pokazalo da čak i vjera, ne samo u kulturnom smislu zapadnoeuropskog kršćanskog civilizacijskog naslijeđa, nego

i kao integrirajući čimbenik, u slučaju da se nije vodilo računa o tome, sama po sebi nije imala uspjeha. Tek je dakle „podizanjem“ seljaka kao postotno pretežita sadržaja hrvatske supstancije hrvatska nacija dobila svoj puni opseg, te se proces homogenizacije, politizacije i nacionalizacije mogao dovršavati, postupno sve do 1990.

Taj je proces paralelno pratila i **državotvorna ideja**, koju ćemo skicozno također prikazati. Na početku „dugog“ 19. stoljeća, koje je u političkom smislu trajalo od 1790.–1990., ali je ipak primjerenije ograničiti ga 1918. godinom, a kulturno početkom hrvatske moderne, hrvatski prostor našao se unutar četiriju država, ali i devet upravnih jedinica koje su također figurirale kao „političke“ i „društvene jedinice“ različito strukturirane, s kulturnim, posebice jezičnim, specifičnostima. U sjevernoj Hrvatskoj službeni latinski i građanski njemački, u Dalmaciji talijanski. Priznavajući vlast Ugarskog namjesničkog vijeća na području Hrvatske i Slavonije, hrvatski su izaslanici na zajedničkom Ugarskom saboru 1790. istaknuli privremenost tog priznanja, apostrofirajući kako će Trojedna kraljevina imati svoje zasebno zemaljsko vijeće kad joj se priključe dijelovi pod mletačkom i turskom vlašću (Perić, 2002: 15). Taj politički položaj bio je u skladu s tradicijom srednjovjekovne Hrvatske, koja je imala visok stupanj („državne“) samostalnosti, ali je on sada bio ugrožen s jedne strane Bečom, a s druge strane sve većom agresijom ugarskog nacionalnog pokreta. U toj situaciji hrvatsko je plemstvo, osloncem na ugarsko, tražilo obranu svojih staleških prava. Tijekom čitava 19. stoljeća hrvatska politika „ljuljat“ će se između oslonca na Beč ili Ugarsku, i u tom žrvnju između bečke i mađarske politike propadala su nastojanja za samostalnu Hrvatsku. Hrvatsko je plemstvo defenzivnom metodom nastojalo sačuvati svoje staleške privilegije pod parolom bana Ivana Erdödyja „Regnum regno non praescribit leges“ izrečenom na tom saboru 1790. Ponovno je aktualizirano pitanje sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom, koje je Napoleonovim osvajanjem i pokrajinom Ilirije odgođeno, a kad je to ponovno postalo relevantno, 1915., Beč to nije želio kako ne bi ojačao Ugarsku i kako bi imao izravnu ingerenciju nad strateški važnom pokrajinom (Beč kao pomorska sila) tako da su nastojanja Maksimilijana Vrhovca za integracijom hrvatskog prostora ostala uzaludna. Iz sličnih je razloga i pitanje Vojne krajine dugo ostalo neriješeno.

Tek 1830., uz nove prilike u Europi, počinje prva etapa ilirskog pokreta (Kušević, Gaj, Drašković, Derkos) u smislu nacionalnog i političkog identiteta, odnosno veće samostalnosti Hrvatske, to jest Ilirije, sada pak

pod geslom: "Da Bog živi konstituciju Ugarsku, Kraljevini Hrvatsku i narodnost ilirsku", što je podrazumijevalo političku dimenziju u odnosu na centralistički Beč, a samostalnost u odnosu na Ugarsku, te slavensku nad/naciju s obzirom na narodnost. Ta maksimalistička ideja, kao i navodno pripremanje ustanka u Bosni, izravno je prouzročila zabranu ilirskog imena 1843. Tek 1845., kao odgovor na jačanje mađarske oporbe, Beč popušta pritisak, i tako *de facto* omogućuje Narodnoj stranci da se realizira preporodni program saborskim donošenjem zaključka o osnivanju nacionalnih političkih, nastavnih, kulturnih i crkvenih institucija, osnivanju sveučilišta, nacionalnog kazališta, izdizanju biskupije na rang nadbiskupije, osnivanju samostale hrvatske vlade te (1847.) zaključkom o uvođenju narodnog jezika kao službenoga u Hrvatskoj. Doduše, revolucionarna 1848. onemogućila je provedbu i značila slom hrvatskog pokreta (u državotvornom smislu), ali se segment o službenom jeziku i samostalnoj vladi realizirao. Važno je napomenuti da Sabor ne ostaje jedini akter nego mu se pridružuje građanska inteligencija koja je kulturnom i političkom sociodinamikom ostvarivala svoju narodnoprporodnu ulogu. Ilirski pokret se svojim rezultatima nadaše kao *hrvatski* narodni preporod i u pogledu političke homogenizacije (odnosno modernizacije) i glede kulturne standardizacije. Dakako, to je vrijeme i početka stranačke, a to znači i političke, diferencijacije vidljivo u „Ilirskoj stranci“ te u „Hrvatsko-vugerskoj stranci“, koja će u različitim permutacijama postojati sve do raspada Monarhije 1918.

Godina 1848. bila je međutim za Hrvatsku kapitalan događaj koji je pod banom Jelačićem doveo do samostalnog položaja u Monarhiji, osigurao cjelovitost teritorija sjeverne Hrvatske, osnovao Bansko vijeće kao prvu samostalnu hrvatsku vladu, osigurao lojalnost upravnih tijela Vojne krajine. Sve je to u poznatim „Zahtijevanjima naroda“, koja su bila politički program Narodne stranke, bilo precizirano; njime se htjelo postići „što *cjelovitija* i što *samostalnija hrvatska državnost* “ (Perić, 2002: 81) u postojećoj zajednici, što znači integraciju Dalmacije i Vojne krajine. Nadalje, redovito zasjedanje hrvatskog Sabora, formiranje hrvatske vlade koja bi bila odgovorna samo hrvatskom Saboru, uspostavu nezavisnosti i uporabu narodnog jezika u upravi i školstvu, uvođenje predstavničkog (a ne staleškog) Sabora, jednakost za sve hrvatske državljane, što podrazumijeva ukidanje kmetstva, izuzeće hrvatskih dobara iz nadležnosti ugarske vlade, poticaj hrvatskoga gospodarstva osnivanjem hrvatske Narodne banke i ukidanje carina, jačanje demokratskih sloboda („štampe,

vjere, učenja i govora“, udruživanja, podnošenja peticija), organiziranje Narodne garde i narodne vojske te udaljavanje strane vojske iz hrvatskog prostora. Taj veoma smjeli program, zajedno s Mažuranićevim *Hervati Madjarom* (1848.), predstavljao je onu koncepciju koja je bila dijete revolucionarnih i demokratskih gibanja tih godina, s napomenom da je četrdesetosmaška Hrvatska i dalje priznavala zajedničku kraljevsku krunu koja pripada austrijskim carevima iz dinastije Habsburg. To je išlo na ruku politici austroslavizma koja je tada počela biti aktualna, što je impliciralo očuvanje Austrije i zbog brane pred mogućom velikom Njemačkom ili pak velikom Mađarskom. Dakako sve je to završilo reakcijom koja je prerasla u Bachov apsolutizam kao odgovor na pokušaj raspada Habsburške monarhije, što je predstavljalo i slom hrvatske politike, ali ne i ideja, iako je u Dalmaciji bio pokret odgođen. Niti je hrvatski jezik postao služben, niti se Dalmacija ujedinila s Hrvatskom, niti je kolonatski sistem ukinut, ali su se njeni akteri, koji su bili odgojeni i na talijanskom *Risorgimentu*, nakon vraćanja ustavnosti 1860. značajnije aktivirali.

Naime, kako su u to vrijeme, „uz pomoć“ austrijskog poraza, nastale dvije države koje će postati značajan faktor u Europi (ujedinjenje Italije 1862., stvaranje Njemačkog Carstva 1871.), to će se i položaj Hrvatske u tom smislu morati promisliti. Iz tih razloga Strossmayerova Narodna stranka, kao glavni akter nacionalnog pokreta, a na četrdesetosmaškoj tradiciji, ponovno oživljuje austroslavistički federalni program, uz realpolitičko taktiziranje, to jest vraćanje politici „realne unije“ s Ugarskom. Četrdesetosmaška je tradicija donekle realizirana zakonskim člankom 42. Sabora iz 1861. godine, koji je vladar potvrdio, a kojim je utvrđena samostalnost i teritorijalna cjelovitost trojedne kraljevine (pravo na Vojnu krajinu i Dalmaciju), te samostalnost u poslovima uprave, sudstva, školstva i bogoštovlja. Međutim, zbog europskog političkog konteksta, Beč odustaje od centralizma i sklapa 1867. dualizam s Ugarskom, čime zapravo poništava sve ono što je dotada hrvatska politika uspjela postići, a Hrvatska je prepuštena Ugarskoj. Posljedica je bila Hrvatsko-ugarska nagodba 1868., a Hrvatskoj je priznata politička individualnost, pravo na teritorijalnu cjelokupnost te autonomija u unutarnjim poslovima u skladu sa zakonskim člankom 42. iz 1861. Dakako, sve je to figuriralo unutar pragmatičke sankcije iz 1722. „međusobnom nerazdruživosti“, što znači da Hrvatska nije zaseban politički subjekt na razini Ugarske ili na razini cjelokupne Monarhije. Hrvatska je, dakle, u tom sklopu raspolagala „političkom i kulturnom autonomijom, podvrgnutom kontroli mađarske vlasti, pritom

ne i gospodarskom autonomijom“ (Stančić, 2002: 185), a to je *de facto* značilo i slom politike Narodne stranke, a pobjedu unionista (Levina Raucha). Pa ipak, nagodba „traljava i kaljava“ (Pavlinović) očuvala je elementarni okvir kakve takve političke individualnosti Hrvatske, a autonomija je ipak spriječila izravnu mađarizaciju kakvoj su bili izvrgnuti drugi narodi u ugarskom dijelu. U tom kontekstu Mažuranić je ipak radio na uspostavi institucija građanskog društva i suvremene države, ali je i to završilo slomom dolaskom Pejačevića za bana, a potom Khuena.

Ponovno je politički kontekst skrenuo ideju austro-slavizma k jugoslavenizmu, koje je ideje, opet, vodila Narodna stranka. No, tu ideju valja shvatiti iz konteksta. Riječ je bila o afirmaciji hrvatskoga nacionalnog i političkog identiteta, s europskom orijentacijom, a to je trebalo biti branom prema susjedima koji su bili retrogradni i neeuropski, pa otud briga za istočno pitanje. U odnosu prema drugim sastavnicama buduće države zagovarala je načelo federalizma. No, upravo se u tom segmentu začeo sukob koji će trajati sve do 1990., naime oko pitanja „hrvatsko-srpskog“ naroda i pitanja „političkog naroda“. Glavni akter, Franjo Rački, shvatio je odmah da bi priznanje Srba kao nositelja suvereniteta Hrvatske značilo da bi srpska manjina u Hrvatskoj, u skladu s velikosrpskom politikom, sutra tražila odcjepljenje teritorija Hrvatske, što se pokazalo uskoro točnim u prijetnji oružjem. Drugu je opciju zagovarala Stranka prava, Starčević i Kvaternik. Riječ je bila o hrvatskoj nacionalnoj zasebnosti, dakle izvan okvira Ugarske i Austrije, pa dakle i bilo kakve ideje jugoslavenizma. Dok je Starčević čekao europski rasplet i propast Monarhije, Kvaternik je bio za izravan rad, te je u tu svrhu putovao Europom i uvjeravao meritorne krugove o hrvatskom pitanju unutar Austro-Ugarske, dok ga nije razvoj političke situacije u Europi „izdao“, te je u očaju podigao ustanak (1871.) u kojemu je poginuo i koji je dakako brzo bio ugušen.

Khuenovo „pacificiranje“ Hrvatske trajalo je do 1903. kad se na obzoru pojavila politika „novog kursa“ (Supilo, Smodlaka, Trumbić) koja je značila nov početak, a bila je uvjetovana spletom vanjskih (novim rasporedom snaga u Europi; Riječka rezolucija) i unutarnjih (integracija Hrvatske i povezivanje sa Srbijom; Zadarska rezolucija) okolnosti, te je ponovno ojačala jugoslavenska ideja, ali je Prvim svjetskim ratom konačno pala Monarhija i stvorene nove države. Bilo je jamačno i drugih ideja, kao primjerice koncepcija podunavske federacije koju je zagovarao Stjepan Radić, a sastojala bi se od češke, galičke, ugarske, hrvatske i alpske jedinice, i bile bi u svom javnom životu

međusobno neovisne, formalno pod vladarevom osobom. No, i to se pokazalo iluzijom. Od tada pa sve do 1991., dakle u dvije Jugoslavije, Hrvatska je, unatoč realnosti, a zanemarujući Supilovo upozorenje („dok se Srbija ne transformira“), skupo plaćala činjenicu neparcelizacije, koja ju je na kraju ipak koštala sasvim određene redukcije. No, Hrvatska je od 8. 10. 1991., a napose nakon vojno-redarstvene akcije 1995., dakle, uz konsenzus političkih stranaka i masovnom podrškom njena stanovništva, konačno riješila svoje nacionalno i državotvorno pitanje na kojemu su radili nacionalni pokreti 19. i 20. stoljeća.

Iz hrvatskog se primjera ilustrativno vidi da se ideologija (elite) usvajala ako je bila privlačna za sve ostale skupine, ovdje u smislu nacionalnog i kulturnog identiteta, ako je uspjela nametnuti odgovornost koja bi mogla imati jednakovrijednu konstitutivnu moć, ako ne postoji neka druga alternativna ideologija, u smislu konstitutivne presudnosti, ako se „nametnuti diskurs“ prihvaća kao jedini, jer bilo koji drugi imao bi implikacije nepoželjne prisile, ako se ideologija „podmetne“ kao narodna, što je ovdje vrijedilo u smislu „opće, zajedničke stvari“, te ako vladajući diskurs elite posjeduje medije i načine kako taj diskurs plasirati (usp. i van Dijk, 2006: 246-247) u smislu da je pronašao najprikladnije moduse reprezentacije. U slučaju osvješćivanja hrvatskoga subjekta takva je ideologija, svojom vrsnošću, izborom, kvalitetom i uvjerljivošću bila „kao naručena“, pa je mogla imati snažan efekt.